Tadeusz Dobrogowski

Grób skrzynkowy z Niemierzyc, w pow. nowotomyskim (dawn. grodziskim)

Tombeau à caisse trouvé à Niemierzyce, ar. de Nowy Tomyśl

W oddaleniu 1500 m w kierunku południowo-wschodnim od Niemierzyc znajduje się lekkie wywyższenie terenu, zwane przez miejscową ludność „Piekiełko". Jest ono od wschodu, południa i zachodu otoczone borem a strona północna jest otwarta. Miejsce to należy do Niemierzyc, majątku pp. Szymańskich.

Robotnicy przy wywożeniu piasku z wyżej wymienionego wzniesienia natrafili na dwie czaszki i kości. O pochodzeniu ich nie można nic powiedzieć, gdyż nie znaleziono przy nich ani ceramiki ani ozdób, któreby pozwalały określić przynależność kulturową i czasową. Prócz tego wydobyto skorupy zniszczonych popielnic, dwie pokrywy, jedną kopulastą, drugą płaską, puhar kieliszkowaty, kubek półkulisty, 2 żelazne szpilki z łabędzią szyjką, zapinkę brązową i 3 paciorki brązowe, w tym dwa z drutu brązowego skręconego spiralnie, a trzeci półkulisty.

Właściciel majątku, p. Szymański, doceniając wartość znaleziska, wstrzymał dalsze prace, a przedmioty oddał miejscowemu kierownikowi szkoły p. Rabiedze z prośbą, by tenże zawiadomił odnośne władze.

Po otrzymaniu wiadomości udał się do Niemierzyc państwowy konserwator prof. dr Z. Zakrzewski. Na miejscu stwierdzono, że zabytki te — pomijając czaszki i kości — pochodzą z grobu skrzynkowego, zbudowanego z kamieni polnych. Przy dalszych poszukiwaniach natrafiono na nowy grób skrzynkowy. Znajdował się on w głębokości 40 cm pod powierzchnią ziemi. Przedstawiał kształt nieregularnego prostokąta o średnicy 1,90×0.70 m, o osi głównej z zachodu na wschód, zwężając się stopniowo ku zakończeniu. Obwarowanie grobu składało się z mniejszych i większych kamieni polnych. Po usunięciu nakrycia okazało się, że grób ten był dwukrotnie powiększany przez przybudówki, których początkiem był zawsze kamień większych rozmiarów, stanowiący zamknięcie komory poprzedniej. Skoro usunięto warstwę piasku

grubości 40 cm od powierzchni grobu, napotkano, idąc od wschodu, w drugiej młodszej przybudówce na skorupy popielnicy, kości spalone i szpilę z łabędzią szyjką.

Pierwsza starsza przybudówka mieściła w swym wnętrzu popielnicę chropowatą, części misy i kupkę kości złożonych na kamieniu w kierunku północno-zachodnim od popielnicy.

Trzecia, najstarsza część grobu, kryła w sobie dwie popielnice. Ze względu na zły stan ich zachowania, wymiarów nie można podać. Zawartość grobu i przedmioty, oddane przez p. Rabiegę znajdują się w Dziale Przedhistor. Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu.

Ryc. 1. Niemierzyce, pow. nowotomyski. Widok grobu po usunięciu ziemi. — Fig. 1. Niemierzyce, ar. de Nowy Tomyśl. Vue du tombeau après l'enlèvement de la terre recouvrante.

Ceramika.

Popielnica z pierwszej przybudówki jest baniasta, koloru czerwono-brunatnego z chropowatym brzuścem i gładką szyjką. U nasady szyjki biegnie żeberko poziome o przekroju mniej więcej trójkątnym ze śladami palców. Wnętrze popielnicy jest słabo zaciemnione. Wysokość popielnicy 24,5 cm, największa wydętość 26 cm, średnica górnego otworu 17 cm, średnica dna 12 cm.

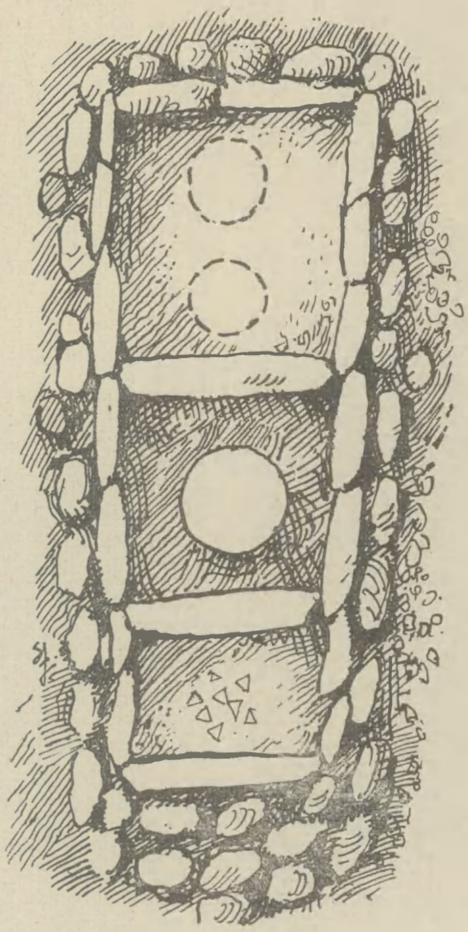
Wykonana jest z gliny niestarannie szlamowanej. Wnętrze zawdzięcza swą ciemniejszą barwę widocznie jakiejś celowej domieszce. Misa gliniana z wgięciem poniżej krawędzi, służyła do przykrycia popielnicy w miejsce dawniejszych pokryw czapkowatych, które w okresie lateńskim bardzo rzadko występują [1]).

Podobne popielnice znamy np. z Murzynowa Kościelnego w pow. średzkim [2]) i z Golęcina z następujących grobów 38, 72, 100, 1, 19, 24 [3]).

Szpile z łabędzią szyjką.

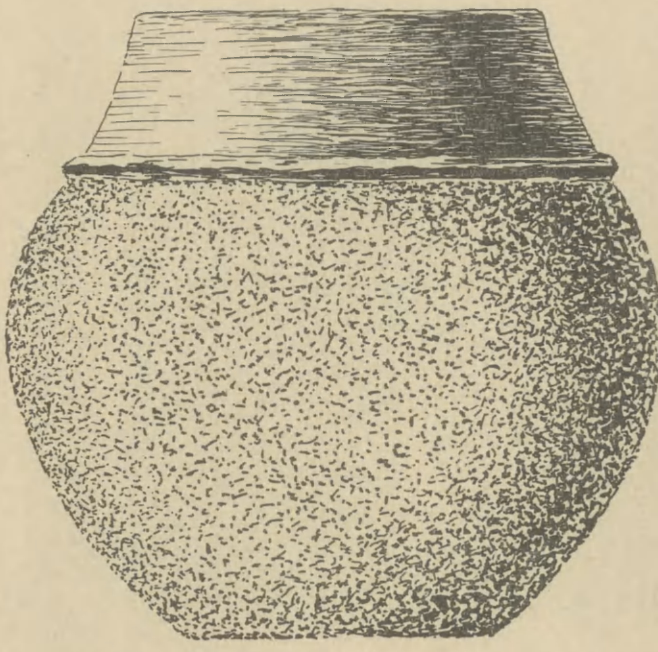
Z ozdób mamy trzy szpile z łabędzią szyjką, których główki są wykonane z brązu, a kolce z żelaza.

Szpila nr 1 z główką miseczkowatą i ułamanym kolcem jest 9 cm długa; szpila nr 2 długa jest 10 cm; szpila nr 3 ma 11 cm długości. Wszystkie szpile wykazują ślady ognia stosu. Wykonanie szpil z dwóch metali tj. brązu i żelaza jest typowe dla kultury grobów skrzyn-

Ryc. 2. Niemierzyce, pow. nowotomyski. Rzut poziomy grobu z przybudówkami.
Fig. 2. Niemierzyce, ar. de Nowy Tomyśl. Plan du tombeau.

[1]) J. Kostrzewski: Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Wydanie II, str. 141.
[2]) Tamże, str. 321.
[3]) J. Kostrzewski: Cmentarzysko z wczesnego okresu lateńskiego w Golęcinie, str. 25, 42, 48, 5, 16.

Ryc. 3. Popielnica chropowata z Niemierzyc, w pow. nowotomyskim. 1/3 w. n. — Fig. 3. Vase de Niemierzyce, ar. de Nowy Tomyśl. 1/3 gr. nat.

kowych. Ludność tejże kultury lubowała się bardzo w metalach błyszczących więc główki u szpil jako część widoczną robiono z brązu, a trzon ukryty w fałdach szaty był żelazny.

Znamy podobne szpile żelazne z brązową główką m. i. z Rusocina, w pow. śremskim [4]), z Sadłowa, w pow. rypińskim [5]), z Binina, w pow. szamotulskim[5]), z Szemuda, w pow. morskim i Chwarzna, w pow. morskim [6]).

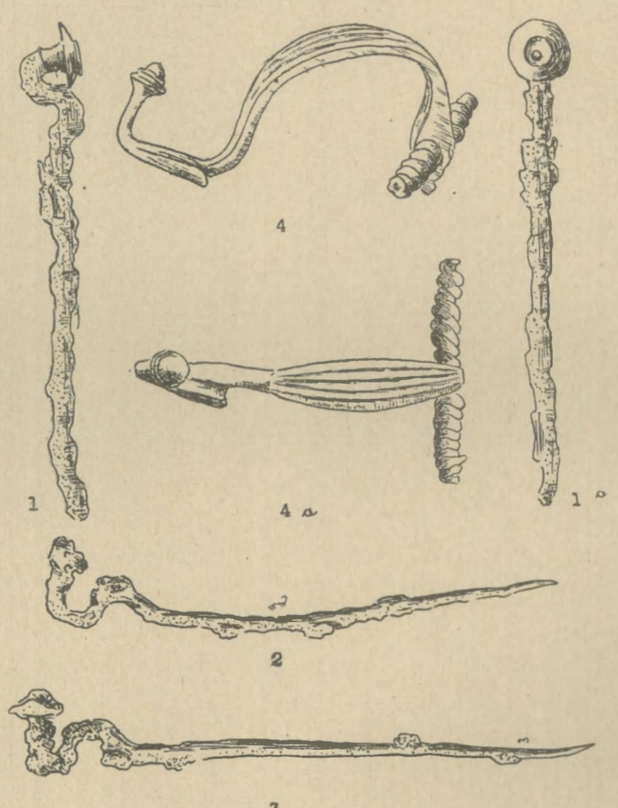
Forma grobu.

Najlepiej groby skrzynkowe zachowały swoje odrębne cechy a mianowicie prostokątny kształt skrzyni z płyt kamiennych na wyżynie kaszubskiej na Pomorzu, gdzie jest ich kolebka. Im dalej posuwała się ludność o tej kulturze na południe, wchodząc na ziemie zamieszkałe przez ludność o kulturze łużyckiej, tym bardziej zatracała dawne swe cechy, przyjmując stopniowo zwyczaje ludności tubylczej. W okresie lateńskim w Wielkopolsce buduje ona jeszcze groby skrzynkowe ale już nie z płyt kamiennych, lecz ze zwykłych okrągłych kamieni polnych, których również używa ludność miejscowa do obwarowywania grobów, i z bruku kamiennego, który je nakrywał. Grób niemierzycki posiadał formę nieregularnego prostokąta, zbudowanego z mniejszych i większych kamieni płaskich. Zachował połowiczny charakter rodzinny. Polegał on na wybudowaniu grobu mieszczącego w sobie popielnice i kupkę kości spalonych na kamieniu płaskim. Gdy zaszła potrzeba pogrzebania dalszych członków rodziny, nie otwierano grobu, lecz dawano przybudówkę, wstawiając do niej popielnicę a obok niej wysypując kupkę kości.

Tak samo zrobiono w następnym wypadku śmierci, powiększając grób przez nową dobudówkę.

Jak widzimy grób niemierzycki stanowi przejście między grobami rodzinnymi, a grobami jednostkowymi skrzynkowców. Istnieje tu jeszcze tendencja wspólnego grzebania zmarłych, która polega na dobudowywaniu łączących się ze sobą komór, ale w obu dobudówkach znajduje się tylko po jednej popielnicy.

Od strony wschodniej, gdzie grób był najwęższy, było jego zamknięcie w postaci ściany z płaskiego kamienia, wspartej dodatkowo okrąglakami jako zabezpieczeniem. Strona zachodnia szersza,

Ryc. 4. Niemierzyce, pow. nowotomyski.
1—3. Szpile żelazne z łabędzią szyjką i główką brązową
4. zapinka brązowa typu Certosa. 2/3 w. n.
Fig. 4. Niemierzyce, ar. de Nowy Tomyśl.
1—3. Épingles en fer à col de cygne à tête en bronze,
4. Fibule en bronze du type de Certosa. 2/3 gr. nat.

[4]) Przegląd Archeologiczny. Tom I. Rocznik I—III, 1919—1912, str. 112, ryc. 2.

[5]) J. Kostrzewski: Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Wydanie II, str. 285, przyp. 518.

[6]) G. Ossowski: Zabytki przedhistoryczne ziem polskich. Tabl. XIX, 25—26.

Ryc. 5. Mapka zapinek typu Certosa z grobów kultury grobów skrzynkowych.
Fig. 5. Carte des fibules du type de Certosa, appartenantes à la civilisation des tombeaux à caisse.

Nr 14 opuszczono jako mylnie umieszczony na mapie.

Objaśnienie do ryc. 5

1. Radoszewo, pow. morski (dawn. pucki). J. Kostrzewski. Le fibules du type de la Certoso en Pologne (Spomenica u počast prof. dr. Gorjanović-Kramberger. Zagrzeb 1925/26, str. 516, ryc. 1).
2. Mienkowice. pow. morski (dawn. pucki). Ernst Petersen. Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen, str. 161, nr 15.
3. Zeblin, pow. bobolicki (Bublitz). Correspondenz-Blatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, XXXIII, 1904, str. 23, ryc. 5.
4. Lipki, pow. złotowski (Linde Abbau Kr. Flatow). Wolfgang La Baume: Urgeschichte der Ostgermanen, Gdańsk 1934 r. str. 66.
5. Lubasz, pow. czarnkowski (J. Kostrzewski Le fibules du type de la Certosa en Pologne, str. 514, tabl. XVI, 2).
6. Piotrowo, pow. obornicki (J. Kostrzewski: Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Wyd. II, str. 290, przyp. 586).
7. Wróblewo, pow. szamotulski (J. Kostrzewski: Les fibules du type de la Certosa en Pologne, str. 518, ryc. 5).
8. Orle, pow. międzychodzki(Ernst Petersen: Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen, str. 161, nr 11).
9. Uścikowo, pow. obornicki (J. Kostrzewski: Les fibules du type de la Certosa en Pologne, str. 515, nr 8).
10. Bytkowo, pow. poznański (J. Kostrzewski: Les fibules du type de la Certosa en Pologne, str. 514, nr 1).
11. Dziekanowice, pow. gnieźnieński (J. Kosrtzewski: Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Wyd. II, str. 290, przyp 586).
12. Siedlimowo, pow. mogileński (dawn. strzeliński). (J. Kostrzewski: Les fibules du type de la Certosa en Pologne, str. 515, nr 7).
13. Ruchocin, pow. gnieźnieński (dawn. witkowski). Tamże, str. 515, nr 6.
15. Niemierzyce, pow. nowotomyski (dawn. grodziski). Por. wyżej.
16. Nowodwory, pow. warszawski (Jadwiga Antoniewiczowa: Groby ciałopalne w obstawie kamiennej w Nowodworach koło Warszawy. Światowit XIII, str. 121, ryc. 35c).
17. Witonia, pow. łęczycki (J. Kostrzewski: Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Wyd. II, str. 290, przyp. 586.
18. Czyste (Tschistey) pow. górski (Guhrau). (Wolfgang La Baume: Urgeschichte der Ostgermanen. Gdańsk 1934, str. 66c).

19. Nosacz (Nosswitz), pow. głogowski (Ernst Petersen: Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen, str. 161, nr 17).
20. Szprotawa, pow. szprotawski (Sprottau). Tamże, str. 161, n r19.
21. Bierutów (Bernstadt), pow. oleśnicki (Oels). Tamże, str. 161, nr 18.
22. Łęczyca, pow. poznański (J. Kostrzewski: Le fibules du type de la Certosa en Pologne, str. 517, ryc. 4).
23. Pręgowo, pow. kartuski (J. Kostrzewski: Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Wyd. II, str. 290, przyp. 587).
24. Bęczkowice, pow. piotrkowski. Materiały prof. dr. J. Kostrzewskiego.

była początkiem grobu. Jeżeli wiemy, gdzie był początek i koniec grobu, to na tej podstawie można łatwo ustalić kolejność wstawiania popielnic do komory, a tym samym wyodrębnić pewne różnice czasowe co do formy między popielnicami wczesnymi i późnymi.

Ten sam sposób zamykania grobów skrzynkowych znamy z Szemuda, w pow. morskim, lecz nie od wschodu, ale od zachodu i południa.

Jak wiemy, ludność grzebiąca umarłych w grobach skrzynkowych, wybierała na miejsce wiecznego spoczynku najchętniej pagórki. Kierunek grobu zależny więc był od kierunku pochyłości wzgórza. Stąd powstała ta różnokierunkowość zamykania grobów w wyżej wymienionych miejscowościach.

Jeżeli idzie o chronologię grobu, to możemy ją ustalić jedynie na podstawie przedmiotów w nim znalezionych. I tak, popielnica chropowata z gładzoną szyjką datuje nam grób na okres wczesno-lateński. Szpila zaś w tym grobie znaleziona wskazuje raczej na wczesny okres żelazny.

Wsypywanie kości spalonych do grobu w postaci małych kupek na kamień znamy z cmentarzyska w Golęcinie [7]) i z Pürben w pow. kożuchowskim (Freystadt) [8]).

Groby z przybudówką znamy z Jabłkowa w pow. wągrówieckim [9]), z Gościeradza w pow. bydgoskim [10]), z Szemuda w pow. morskim (Materiały prof. dr Z. Zakrzewskiego). Wyżej wymienione groby z przybudówkami pochodzą z epoki wczesno-żelaznej.

[7]) J. Kostrzewski: Cmentarzysko z wczesnego okresu lateńskiego w Golęcinie, str. 44.

[8]) Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen von Ernst Petersen, str. 12.

[9]) Przegląd Archeologiczny. Tom VI, zesz. 1. R. 37. Witold Hensel: Cmentarzysko kultury grobów skrzynkowych w Jabłkowie w pow. wągrowieckim, str. 58.

[10]) G. Ossowski: Zabytki przedhistoryczne ziem polskich. Tabl. VII. Fig. 8.

Z przedmiotów z grobu zniszczonego znalezionych przez robotników na plan pierwszy wybija się zapinka typu Certosa (ryc. 4, nr 4), którą tu bliżej opiszę.

Składa się z trzech części a mianowicie: kabłąka, osi i sprężyny z której wyrasta szpila. Kabłąk zapinki ma kształt taśmy o końcach zwężonych, ozdobionej czterema bruzdami podłużnymi, zakończone ornamentem kątów wsuwanych. W otworze w główce kabłączka tkwi oś, na której jest nawinięta sprężyna szesnastozwojowa, rozłożona równomiernie po obu stronach kabłączka. Ze sprężyny wyrastała szpila i cięciwa biegnąca łukiem, które na naszym okazie nie zachowały się, gdyż uległy zniszczeniu przez ogień stosu. Nóżka odgięta ku górze zakończona jest główką stożkowatą, obwiedzioną dwiema bruzdami. Pod nóżką jest pochewka, służąca za oparcie dla sprężyny. Kabłąk naszej zapinki był przedłużony poza sprężynę i kończył się analogiczną główką, jaką widzimy na odgiętej nóżce, jednakże uległa ona zniszczeniu.

Wymiary zapinki są następujące: długość 6,4 cm, wysokość 2,8 cm, szerokość łuku 0,9 cm.

Oś zapinki z Niemierzyc o długości 4,3 cm jest wykonana z żelaza podobnie jak u zapinki typu Certosa [11]) z Chojna w pow rawickim.

Zapinki typu Certosa nie są rzadkością w kulturze grobów skrzynkowych. Z załączonej mapki widzimy, że największe ich skupienie zaznacza się nad środkowym biegiem Warty.

Ludność o kulturze grobów skrzynkowych, która z północy przybyła na południe, przejęła od ludności kultury łużyckiej różne wyroby metalowe, a między innymi i zapinki typu Certosa, które posłużyły jej jako wzór do wyrobu zapinek. Zapinki te datuje J. Kostrzewski na V a ewentualnie i pierwszą połowę IV wieku przed Chr. [12]).

[11]) J. Kostrzewski: Les fibules du type de la Certosa en Pologne, str. 515.

[12]) J. Kostrzewski: Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Wydanie II, str. 141.